

רשימות חוברת קכב

בס"ד.

פתח דבר

לקראת ש"ק פרשת ויצא ז' כסלו, הננו מוציאים לאור מאוצר רשימותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שרשם לעצמו — סיום רשימת ה"יומן" מ"פולין, סיון — מנ"א תרצ"ב, שבו מדובר אודות אדמו"ר האמצעי, שיום הולדתו ויום הסתלקותו (ט' כסלו) וחג הגאולה שלו (יו"ד כסלו) מתברכים מיום הש"ק זה.

לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, הנה, לאחר העתקת הרשימה בלשון אדמו"ר בעצמו בכתי"ק, בא גם פיענוח ותיבות-קישור המשולבים בין דברי הרב, וכן ציוני מראי מקומות הבאים בשוה"ג, שנערכו ע"י המו"ל, בדרך אפשר ועל אחריותם בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי רבינו, כנודע.

מערכת „אוצר החסידים“

עש"ק פ' ויצא, ה'תשנ"ח
ברוקלין, נ.י.

ישנם מאמרים דא"ח ב'ורגון מאדהאמ"צ "פוקח עורים". מהצ"צ: שמע ישראל — אמרו להקאנטוניסטיים. "מזמור שיר ליום השבת" — ו"אחת שאלתי". אחד מב' אלו נאמר בקשור להבלבול שהי' אז על החסידים שהם סעקטע וכו'.

מקובל אשר אדהאמ"צ לא הי' עולה לתורה כ"א בשמח"ת עם כל הנערים. ער האָט זיך געשעמט. פעם אמר הפטורה והיתה נדפסה בב' עמודים, ואמר ב' השורות לרוחב זא"ז.

אומרים אשר גם בשנת האבלות לא הי' יורד לפני התיבה ורק אמר קדיש.

ישנו העתק המכ' אשר כתב מקאָרלסבאָד, ע"ד התראותו עם רעק"א. כותב להצ"צ: אשר אמר לרעק"א איזה מחידושי הצ"צ, ונהנה. גם ביאר לו ענין בדא"ח "ונתפעל". גם כותב אשר רעק"א מסר לו מחד"ת ובמכ' הבא "אבאר לך".

זהו קאָרלסבאָד שבחו"ל. כי גם אחת מאחוזות רי"ש ברלין בטאָראָפיעצער אויעַזד נקראת כך, ואדאהמ"צ נסע לשם — של רי"ש ב — משך שנים אחדות.

ישנו מאמר מאדהאמ"צ "ואדונירם על המס". ואדנירם בב' מלות. שלוב הוי' באדנ' ושלוב אד' בהו', בענין הבריור שתלוי בבחירה. אבל זהו בנוגע להמברר אבל המתברר קצוב שיתברר וזהו מס.

במאמר "מים רבים" רל"ו ישנם איזה מאמרים שרשום על הגליון בכתי"ק מהרשנ"ע שאמרם ביחוד לפני ר"ז זלאטופולסקע.

רשב"ץ הי' לו חריץ בקדקדו, רושם מכה שהכוהו בקאצעלקע כשמצאו אצלו ס' התניא. הלך ללמוד אצל ר' מיכעלע אָפּאָצ'קער — שמה של קרעצ'מ"ע ולא העיר אָפּאָצ'ק — ר"מ הי' מהחסידים הראשונים של אדה"ז. פעמים אחדים הי' אצל אדהאמ"צ ופעם א' אצל הצ"צ. ואמר שעם אדהאמ"צ א"י להיות אונטער איין דאָך. בתוך ד' אמותיו יכול להיות אבל לא כשהוא מקורה. ועם הצ"צ א"י להיות אין זינע ד' אמות. עיין כסלו צ"ג ריגא. הי' מתענה משבת לשבת. והי' דר בעלית בית התבן. פעם כשנכנס אליו רשב"ץ מצאהו יושב בטו"ת נשמע קול דברים אבל לא נראה איש. והוא למד עם רשב"ץ נגלה ודא"ת. ספר לרשב"ץ שפעם — וזה הי' עוד קודם שנולד הצ"צ ואדהאמ"צ הי' נער בן ו' ז' שנים.

והיו אצל אדה"ז "גדודים, גדודים יונגעלייט לומדים גאונים", ויצא אדה"ז, נשען על ב' אגרופיו (הראה לי בזעג"ז. מ"מ) האט זיך פארדביקותעט וירם ראשו ויאמר (בנגון) עס ועט זיין אַ צייט אַז יתבררו ויתלבנו [[דניאל יב' י'] וגו' — ל' הכתוב יו"י ויצרפו רבים והרשיעו רשעים. מ"מ] וגו' יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים וגו' ויראו נייע רשעים, צדיקים ועלען זיין רשעים. ונכנס. ו"חמרים חמרים" האבען געח'לש'ט.

אדנ"ע אמר במסיבה על פירש"י ר"ה כט. כל ישראל עריבין זב"ז במצות, עריבין מל' מתיקות ועריבות. "אַ אַיַד אַ אַיַדען איז זײַס" ודקדק זה בל' רש"י שמוסיף תיבת במצות. [מכ' לזלאטופולסקי. תמוז — דרוסקעניק. — צ"ב]

אדנ"ע אמר לאולמן — במענה על מה שאמר שעדיין אינו חסיד (?) — ישראל עריבין זל"ז. אַ אַיַד אַ אַיַדען איז זײַס ווי ער איז. איי ואס (האותיות בספק קצת. מ"מ), איז סוף הכבוד לבוא.

שנת רנ"ד הי' אדנ"ע בראַמאַנאָקע. מ'האַט אויסגעשפּאַנט די פּערד, און דער עולם האט געפּירט המרכבה. גם רד"ץ ועוד היו אז. ואמר רד"ץ אַז ער וינשט זיך עריוכ"פ און צו נעילה, אַזאַ צובראַכענקייט ווי אדנ"ע איז דעמאַלט געווען צובראכען.

אצל מהרשנ"ע, אדנ"ע ואחיו מ"מ נ"י קצה השמאלי של הזקן הי' ארוך מעט מהשני.

כ"ק מו"ח אד"ש הי' בלאדמיר, והי' על ציון ר"ש קאַרל'נער. אמר שם בהזכירו פלוגתתו עם אדה"ז בדבר שהיו שרצו להטיל וכו' (כנ"ל ברשימותי. מ"מ) אף שזה הי' רק על פנימיות התורה וכו' ועתה בתעלולי הבולשיביקים וכו' ואין שמים על לב.

הי' ג"כ על ציון אבי הט"ז וחותנו גיסו (של אבי הט"ז) שם. אמר להנאספים: העבר שלנו נאווה הוא. ג"כ העתיד שיקוים ונגלה כבוד ד' וראו כ"ב וגו'. ורק צריך לתקן את ההוה. כן הוא ג"כ באדם פרטי. העבר ועתיד טובים. גם בהתאוה תאוה, ר"ל, זהו רק לרגע כי אחר מלוי התאוה מתחרט. כן בטורח מצוה רק באותה שעה קשה בעיניו ואח"כ שבע רצון הוא. וכן העתיד בא או מקיומה של מצוה או אחרי התחרטו על עבירה. וכאו"א דעת ניתן לו שיתקן את ההוה.

לדוד אורי — מיום א' דר"ח. תק"ש — מיום ב' דר"ח. בט' באב אמר אדנ"ע ב' ההפטורות (שנת צ"ב דרוסקעניק — לא עלה כק"ש לתורה כלל. מ"מ).

הפטרת שמעו: עד "אלקיך יודא" ואח"כ פסוק "הלוא ... נעורי אתה".

עפ"י עדות ר' משה לייב וקרוב לודאי של ר"מ שו"ב: הפטורת פקודי רצ"ב (והי' אז בפאסטאב. מ"מ) — פקודי היתה הפסקה. ויקהל פ' שקלים. ויקרא פ' זכור — ותשלם.

א. ישנם מאמרים דא"ח שגם נכתבו וניתנו להעתקה ופרסום בז'רגון (באידיש), וכמו: מאדמו"ר האמצעי — "פוקה עורים"². מהצמח-צדק: שמע ישראל³ — אמרו להקאנטוניסטים⁴. "מזמור שיר ליום השבת"⁵ — ו"אחת שאלתי"⁶.

אחד מב' מאמרים אלו (מזמור שיר ליום השבת ואחת שאלתי) — נאמר בקשור להבלכול שהי' אז על החסידים שהם סעקטע' וכו'.

ב. מקובל אשר אדמו"ר האמצעי לא הי' עולה לתורה כי אם בשמחת-תורה עם כל הנערים. וסיבת הדבר — ער⁷ האט זיך געשעמט מגודל קדושת התורה כו'.

פעם אמר הפטורה והיתה נדפסה בב' עמודים, ומפני גודל הבושה וההתרגשות כו', אמר ב' השורות לרוחב זה אחר זה.

אומרים, אשר גם בשנת האבילות לא הי' יורד לפני התיבה, ורק אמר קדיש.

ג. ישנו העתק המכתב אשר כתב אדמו"ר האמצעי

(1) ראה גם מכתב רבינו (נעתק בהערה באוה"ת דלקמן): "מאז השתמשו האדמו"רים בל' המדוברת — אידיש .. אחדים מהמאמרים גם נכתבו וניתנו להעתקה ופרסום באידיש דוקא, וכמו פוקה עורים לאדהאמ"צ, שמע ישראל, מ"ש ליוה"ש, אחת שאלתי להצ"צ [רשימותי רצב, פולין]."

(2) נדפס גם במאמרי אדמו"ר האמצעי קונטרסים ע' תעט ואילך. וש"נ.

(3) נדפס גם באוה"ת ואתחנן (כרך ו') ע' ב'רנו ואילך. וש"נ.

(4) "הם אלו אשר נלקחו בעל-כרחם לעבודת המלך, והעיקר שהיו מכריחים אותם ביסורים קשים ומרים להשתמד, ר"ל, והוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק צמח צדק וצקוללה"ה נבג"מ זי"ע הי' אחד מראשי המתעסקים נגד החוטפים הידועים, והי' מחזיק את הקאנטאניסטן בסכומים גדולים, וגם הי' שולח אליהם אנשים לחזקם וללמדם" (הערה במכתב אדמו"ר מהוריי"צ בסה"מ תשי"א ע' 342).

(5) להעיר ממאמר ד"ה זה — באידיש — לאדמו"ר האמצעי (נדפס במאמרי אדמו"ר האמצעי נ"ך ע' תקמא ואילך. וש"נ).

(6) לא נמצא לע"ע.

(7) = כיתה, סיעה.

(8) = הוא התבייש.

מקְאָרְלִסְבֵּאָד, ע"ד התראותו עם ר' עקיבא איגר⁹. במכתב זה כותב לחתנו הצמח-צדק: אשר אמר לר' עקיבא איגר איזה מחידושי הצ"צ¹⁰, ונהנה. גם ביאר לו ענין בדא"ח, "ונתפעל". גם כותב אשר ר' עקיבא איגר מסר לו מחידושי תורתו, ומסיים אדמו"ר האמצעי במכתבו להצ"צ: ובמכתב הבא "אבאר לך".

— קְאָרְלִסְבֵּאָד הנזכר כאן, זהו קְאָרְלִסְבֵּאָד שבחוץ לארץ (חוץ למדינת רוסיא). כי, גם אחת מאחוזות ר' ישעי' ברלין¹¹, בטאַרְאָפִיעֶצֶר אוּיַעֶזד (בפרוורי העיר טאראפיץ), נקראת כך, ואדמו"ר האמצעי נסע לשם — למקום שבה היתה אחת מאחוזותיו של ר' ישעי' ברלין — משך שנים אחדות.

ד. ישנו מאמר מאדמו"ר האמצעי ד"ה "ואדונירם"¹² על המס⁶. ובו מבאר¹³ תיבת "ואדנירם" בב' מלות: "ואדוני" "רם", שלוב הוי' באדנ' ושלוב אדנ' בהוי'¹⁴, והוא בנוגע לענין הבירור שתלוי בבחירה. אבל זהו בנוגע להמברר, אבל המתברר — קצוב שיתברר, וזהו מס¹⁵.

ה. במאמר "מים רבים" תרל"ו — ישנם איזה מאמרים שרשום על הגליון בכתב-יד-קודש אדמו"ר מהר"ש נ"ע שאמרם ביחוד לפני ר' זלמן זלאטופולסקע¹⁶.

(9) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר האמצעי ח"א ע' רעט, ע"ד הנסיעה לקארילסבאד, ושם ע' רפא, ע"ד התראותו עם "הגאון הישיש רע"ק .. איגר".

(10) להעיר גם מאגרות-קודש שם ע' רפח, שכותב להצ"צ: "חביב לפני חריפותך בענין הנ"ל, ואראנו לפני הגאון הנ"ל (הר"מ מניקלשבורג), כי הפלגתי מאד אותך לפניו".

(11) נזכר כמ"פ באגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב ע"פ המובא שם ח"ה ע' רעא.

(12) מלכים-א ה, כח.

(13) ראה גם סה"מ מלוקט ח"ו ע' לט: "ואדונירם על המס, אדונירם הוא אדוני רם, אדוני הוא ע"ד שם אד' (בחנית שכינתי) ורם מלשון רוממות הוא אור א"ס שלמעלה מעולמות (קוב"ה). וע"פ המבואר לקמן דענין הבירורים הוא לייחדא קוב"ה ושכינתי, יש לומר, דמס הוי'ע הבירורים. ונק' בשם מס, שמס הוא דבר שמוכרח לשלם. ובחנית אדונירם הוא המכריח גביית המס, בירור הנצוצות" (וראה לקמן הערה 15).

(14) אולי הכוונה: "אדוני" הוא ע"ד שם אדנ', ו"רם" — מלשון רוממות — הוא ע"ד שם הוי'. וחיבורם יכול להיות בב' אופנים: שילוב הוי' באדנ', או שילוב אדנ' בהוי'.

(15) ראה סה"מ מלוקט שם: "כיון שהכוונה בירידת ונפילת הנצוצות היא בכדי שיתבררו .. הרי אין שייך שיהי' איזה מניעה ועיכוב (מצד הנצוצות) להבירור שלהם. דזה שאפשר להיות מניעה ועיכוב הוא רק מצד האדם (המברר), שיש לו בחירה חפשית, אבל מצד הנצוצות — מוכרח שיתבררו".

(16) ראה אודותו — סה"ש תרפ"ז ע' 114 הערה 8. וש"נ.

ו. רשב"ץ¹⁷ הי' לו חריץ בקדקדו, רושם ממכה שהכוהו המתנגדים בקאצ'עלקע (כול עץ) כשמצאו אצלו ספר התניא¹⁸.

הלך ללמוד אצל ר' מיכעלע אָפּאַצ'קער¹⁹ ("אָפּאַצ'ק" שעל שמה נקרא ר' מיכעלע — הוא שמה של קרעצ'מע²⁰, ולא זו היא העיר אָפּאַצ'ק),

— ר' מיכעלע הי' מהחסידיים הראשונים של אדמו"ר הזקן. פעמים אחדים הי' אצל אדמו"ר האמצעי, ופעם א' אצל הצמח-צדק. ואמר²¹, שעם אדמו"ר האמצעי אינו יכול להיות אונטער איין דאָך²². — בתוך ד' אמותיו יכול להיות, אבל לא כשהוא מקורה. ועם הצמח-צדק אינו יכול להיות אין זיינע ד' אמות²³ (עיין רשימותי כסלו תרצ"ג ריגא²⁴). הי' מתענה משבת לשבת. והי' דר בעליית בית התכן. פעם כשנכנס אליו רשב"ץ, מצאהו יושב בטלית ותפילין, נשמע קול דברים, אבל לא נראה איש. —

והוא למד עם רשב"ץ נגלה ודא"ח.

סיפר לרשב"ץ, שפעם — וזה הי' עוד קודם שנולד הצמח-צדק, ואדמו"ר האמצעי הי' נער בן ו' ז' שנים, והיו אז אצל אדמו"ר הזקן "גדודים, גדודים של יונגעלייט²⁵ לומדים גאונים", ויצא אדמו"ר הזקן אליהם, נשען על ב' אגרופיו (כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א הראה לי באופן של זה על גבי זה. מ"מ), האט²⁶ זיך

(17) תולדותיו — נדפסו ב"התמים" חוברת א' ע' סז ואילך.

(18) ראה גם שם ע' עא.

(19) ראה גם שם ע' עד.

(20) = פונדק, בית מרוח.

(21) ראה גם שם ע' עו: "לליובאוויטש לא הי' נוסע, רק הי' אצל רבנו הגדול .. ומאז לא

הי' נוסע לשום רבי. וכה הי' מרגלא בפומי, איך קען מיט זיי ניט שטיין אויף איין ברעט, זיי קענען ניט מגביל זיין האור, דער רבי פלעגט מגלה זיין אבער מגביל זיין אויך".

(22) = תחת גג אחד.

(23) = בתוך ד' אמותיו.

(24) ושם: "ר"מ אָפּאַצ'קער אמר .. מיט עם (אדהאמ"צ. מ"מ) קאן איך אונטער איין דאָך

ניט זיין. ער זאל געזונט זיין (הצ"צ. מ"מ), קאן איך אָף איין ברעט ניט זיין [עיין סיון — מנ"א צ"ב]. מה שספרתי לך בנוסח ד' אמות וכו', נראה שזה הי' עוד פעם".

(25) = אברכים.

(26) = (אדמו"ר הזקן) הגיע למצב של דביקות.

פֶּאֲרִיבִיקוֹתֶעַט, וירם ראשו ויאמר (בניגון — כדרכו): עס²⁷ ועט זיין אַ צייט אַז יתבררו ויתלבנו [(דניאל יב' י') וגו' — לשון הכתוב הוא: "יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים". מ"מ] וגו' יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים וגו' ויראו נייע רשעים, היינו, צדיקים ועלען זיין רשעים. ונכנס אדמו"ר הזקן לחדרו. והאברכים ששמעו דברים הנ"ל — "חמרים חמרים" האבען געחֶלְשֶׁט²⁸.

ז. אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע אמר במסיבה על פירש"י (ר"ה כט, א) "כל ישראל עריבין זה בזה במצות" — עריבין מלשון מתיקות ועריבות. "אַיִד אַז אַיִדען איז זײַס". ודקדק זה בלשון רש"י שמוסיף תיבת "במצות". [מכתב לזלאטופולסקי. תמוז — דרוסקעניק. — תרצ"ב⁶]

אדמו"ר נ"ע אמר לאולמֶן³⁰ — במענה על מה שאמר שעדיין אינו חסיד (?) — ישראל עריבין זה לזה. אַ אַיִד אַ אַיִדען איז זײַס ווי³¹ ער איז. אַיִי ואס (האותיות בספק קצת. מ"מ), איז "סוף הכבוד לבוא"³².

ח. בשנת תרנ"ד הי' אדמו"ר נ"ע במושבה ראָמאַנאָוקע³³. מ'האַט³⁴ אויסגעשפּאַנט דײַ פּערד, און דער עולם האט געפֿירט המרכבה. גם החסיד רד"ץ³⁵ ועוד מגדולי החסידים היו אז. ואמר רד"ץ, אַז³⁶ ער וינשט זיך ערב יוכ"פ און צו נעילה, אַזאַ צובראַכענקייט ווי אדנ"ע איז דעמאַלט געווען צובראכען.

(27) = יבוא זמן שיתבררו גו', ויראו רשעים חדשים, היינו שצדיקים יהיו לרשעים.

(28) = התעלפו.

(29) = יהודי ליהודי — הוא מתוק וערב.

(30) הר' שלמה זלמן אולמאָן — נזכר כמ"פ באגרות־קודש אדמו"ר מוהרש"ב ע"פ המובא

שם ח"ה ע' רסז.

(31) = כמו שהוא (באיזה מצב שבו נמצא). אלא מאי, (לעת־עתה המצב אינו כדבעי), הרי

סוף כו' (היינו, שבסופו של דבר יבוא להיות במעמד ומצב הראוי).

(32) לשון חז"ל — נדרים סב, א.

(33) ראה קונטרס "חנוך לנער" ע' 13.

(34) = התירו את הסוסים (מהמרכבה שבה נסע אדמו"ר נ"ע), וקהל הנאספים הסיעו את

המרכבה.

(35) ראה אודותו — סה"ש תרצ"א ע' 223 הערה 131. וש"נ.

(36) = שמאחל בעצמו, שלקראת ערב יוכ"פ ותפלת נעילה תהי' לו שבירת הרוח כמו

שהיתה אז לאדמו"ר נ"ע.

ט. אצל אדמו"ר מהר"ש נ"ע, אדמו"ר נ"ע ואחיו מ"מ נ"י — קצה השמאלי של הזקן הי' ארוך מעט מהקצה השני (הימני).
 י. כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א הי' בלאדמיר, והי' על ציון ר' שלמה קארלינער.

אמר שם — בהזכירו פלוגתתו (של ר' שלמה קארלינער) עם אדמו"ר הזקן בדבר שהיו מתלמידי המגיד שרצו להטיל חרם וכו'³⁷ (כנ"ל ברשימותי. מ"מ), אף שזה (שרצו להטיל כו') הי' רק בגלל ההתנגדות על פנימיות התורה וכו', ואילו עתה בתעלולי הבולשיביקים וכו' (שהתנגדות היא על יהדות בכלל), ואין שמים על לב.

הי' ג"כ על ציון אבי הט"ז וחותנו³⁸ וגיסו³⁹ (של אבי הט"ז) שנמצאים שם.

כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א אמר להנאספים שם :

העבר שלנו נאווה הוא. ג"כ העתיד נאווה הוא — שיקויים היעוד⁴⁰ "ונגלה כבוד ד' וראו כל בשר וגו'". ורק צריך לתקן את ההוה.

כן הוא ג"כ באדם פרטי: העבר והעתיד טובים. בנוגע להעבר — הרי גם בהתאווה תאווה, ר"ל, זהו רק לרגע, כי אחר מלוי התאווה, מתחרט. כן בטורח מצווה — רק באותה שעה קשה בעיניו, ואח"כ שבע רצון הוא. וכן העתיד — בא או מקיומה של מצווה, או אחרי התחרטו על עבירה. וכל אחד ואחד — דעת ניתן לו שיתקן את ההוה.

יא. אמירת "לדוד אורי" — מיום א' דר"ח. תקיעת שופר — מיום ב' דר"ח⁴¹.

בט' באב אמר אדמו"ר נ"ע ב' ההפטורות — כיון שעלה לתורה הן בשחרית והן במנחה (בט' באב שנת תרצ"ב בדרוסקעניק — לא עלה כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א לתורה כלל. מ"מ).

(37) ראה לקו"ד ח"א קמ, א. ח"ב רנו, א ואילך.

(38) הרב ר' שמואל הלוי ב"ר יצחק בצלאלס.

(39) הרב ר' אברהם פאלק — הי' רב בלאדמיר, נפטר י"א שבט שמ"ה.

(40) ישעי' מ, ה.

(41) ראה גם "היום יום" — ל' מנחם אב, ר"ח.

הפטרת "שמעו"⁴² (הפטרה הב' דלתא דפורענותא): עד
 "אלקיך יודא"⁴³, ואח"כ פסוק "הלוא ... נעורי אתה"⁴⁴, ומדלגין
 כל הפסוקים שבינתיים.

עפ"י עדות של ר' משה לייב ראדשטיין, וקרוב לודאי של ר'
 מרדכי חפץ שו"ב⁴⁵: הפטורת פקודי תרצ"ב (וכ"ק מו"ח אדמו"ר
 שליט"א הי' אז בפאסטאב. מ"מ) — פקודי היתה אז שבת הפסקה.
 בין ויקהל שהיתה פ' שקלים, לויקרא שהיתה פ' זכור — "ותשלם"
 (כמנהג האשכנזים, ולא "ויעש חירום" כמנהג הספרדים והאיטליאנים).

---

(42) ירמ' ב, ד ואילך.

(43) שם, כח.

(44) שם ג, ד.

(45) ראה אודותו — סה"ש תרפ"ט ע' 41 הערה 35. וש"נ.